

بانکداری اسلامی

بررسی احکام شرعی سهام، اوراق
و سایر ادعای گونه‌گون رایج در بازارهای بورس

آیت‌الله العظمی محمد باقر فیاض (دام ظلّه العالی)

ترجمه موسی دانش

فیاض ، محمد اسحاق

[احکام البنو ؛ و الاسهم و السندات و الاسواق المالية (البورصات) من وجهة النظر
الاسلامية. فارسي.]

بانكدارى اسلامى : بررسى احكام شرعى سهام، اوراق و قراردادهای گونه گون رایج در
بازارهای بورس / محمد اسحاق فیاض؛ ترجمه موسی دانش. - مشهد: بنیاد پژوهشهای
اسلامی، ۱۳۹۲.

ISBN 978-964-971-765-4

ص. ۳۲۴

فیا. ۱. بانک و بانکداری (اسلام). ۲. بورس. ۳. بانک و بانکداری (فقه). الف. دانش،
موسی، ۱۳۳۷ - ، مترجم. ب. بنیاد پژوهشهای اسلامی. ج. عنوان.

۲۹۷/۴۸۳۳

BP ۲۳۰ / ۲۲ / ۹ الف ۳۰۴۱ ۱۳۹۲

۳۳۸۶۷۰۲

کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

بنیاد پژوهشهای اسلامی
موسسه تحقیقاتی

بانکداری اسلامی

بررسی احکام شرعی سهام، اوراق

و قراردادهای گونه گون رایج در بازارهای بورس

آیت الله العظمی محمد اسحاق فیاض دام ظلّه العالی

ترجمه موسی دانش

ویراستار : حمید رضا سیخی

چاپ اول: ۱۳۹۲ / ۳۰۰۰ نسخه / قیمت ۳۰۰۰ ریال

چاپ و صحافی: مؤسسه چاپ و انتشارات آسنن قم

بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: صندوق پستی ۳۶۶-۳۵-۹۶

مراکز توزیع:

تلفن و دورنگار واحد فروش بنیاد پژوهشهای اسلامی: ۰۳۰۸۰۳

فروشگاههای کتاب بنیاد پژوهشهای اسلامی، مشهد: ۲۳۳۳۹۲۳، قم: ۷۷۳۳۰۳۹

فهرست مطالب

۱۳	سخن مناسبتی
۱۳	سنایی نویسنده کتاب، حضرت آیت الله العظمی فیاض دام ظلّه العالی ...
۱۴	نظم له
۱۷	نگاهی به بانکداری اسلامی
۲۱	مقدمه نخست
۲۱	هدف از نوشتن این نامه
۲۲	الف- ماهیت کار من
۲۳	ب- محیط جدید برای کار بانک
۲۵	ج- بانک‌هایی با نام‌هایی دیگر
۲۶	د- نیاز ما به بانکداران اسلامی
۲۸	ه- شرایط کاریابی در منطقه
۲۸	و- پیوند دور کار با ربا
۲۹	ز- کارهای دیگر در بانک
۳۰	پایان پرسش
۳۰	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۳۱	پاسخ:
۴۱	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۴۳	مقدمه دوم
۴۵	خلاصه
۴۸	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ

۵۱	بانک‌ها و نهادهای دولتی و چگونگی تملک سپرده‌ها
۵۱	چگونگی تملک سپرده‌ها
۵۵	چند پرسش و پاسخ کوتاه
۵۵	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۵۶	جایگزین‌های شرعی برای دادوستدهای ربوی در بانک‌ها و نهادهای پولی
۵۶	جایگزین‌های شرعی برای دادوستدهای ربوی
۵۶	نگاهی گذرا و ژرف در احکام بانک‌ها و نهادهای پولی در پرتواستنباط‌های فقه اسلامی
۵۹	جایگزین‌های شرعی دادوستدهای ربوی در بانک‌ها
۵۹	تفاوت بین قرارداد مضاربه و اجاره
۵۹	مشکلات و موانع
۶۰	مسئله سوم
۶۳	نکته سوم
۶۳	نکته چهارم
۶۶	مسئله پنجم
۷۰	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۷۲	تقسیم بهره میان صاحبان سرمایه و عاملان
۷۲	تقسیم بهره
۷۷	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۷۸	جایگزین دوم معاملات ربوی در بانک‌ها: قرارداد وکال
۷۹	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۸۰	جایگزین سوم برای معاملات ربوی در بانک‌ها: بیع مرابحه
۸۲	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۸۳	جایگزین چهارم: بیع سَلَم [=پیش فروش]
۸۴	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۸۴	جایگزین پنجم: شرکت
۸۵	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۸۶	جایگزین ششم: تبدیل قرض به بیع

۵
۸۶	اشکال نخست
۸۸	اشکال دوم
۸۹	سخنی کوتاه
۹۳	چکیده سخن
۹۴	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۹۶	خدمات بانکی در زمینه‌های گونه‌گون زندگی اقتصادی
۹۶	۱- حل مشکل بدهی‌های راکد
۹۷	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۹۸	۲- قرارداد سفته و ارکان و استنباط حکم شرعی آن
۹۸	۳- قرارداد سفته و ارکان آن
۹۹	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۱۰۰	۳- وصول وجه سفته و چگونگی استنباط حکم شرعی آن
۱۰۰	وصول مبلغ سفته‌ها
۱۰۸	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۱۱۰	۴- حواله داخلی و استنباط حکم شرعی آن
۱۱۰	حواله داخلی
۱۱۴	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۱۱۵	۵- حواله خارجی و چگونگی استنباط حکم شرعی آن
۱۱۵	حواله خارجی
۱۱۹	حواله دادن به غیربستانکار
۱۱۹	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۱۲۰	۶- تنزیل سفته‌ها و توجیه حکم شرعی آن
۱۲۱	تنزیل سفته‌ها
۱۲۳	راه نخست
۱۲۳	راه دوم
۱۲۴	راه سوم
۱۲۴	راه چهارم
۱۲۵	سفته‌های صوری یا عرفی
۱۲۹	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ

- ۱۳۰ ۷- وصول چک‌های تجاری و توجیه حکم فقهی آن
- ۱۳۰ وصول چک‌های تجاری
- ۱۳۳ چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
- ۱۳۴ ۸- پذیرش اسناد بازرگانی از قبیل چک‌ها و سفته‌ها از سوی بانک
- ۱۳۴ پذیرش اسناد بازرگانی از سوی بانک
- ۱۳۵ چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
- ۱۳۶ ۹- ضمانت‌نامه‌ها و چگونگی استنباط حکم شرعی آن‌ها
- ۱۳۶ ضمانت‌نامه‌ها
- ۱۴۳ دریا کارمزد در برابر ضمانت
- ۱۴۳ مسئله بانک به پیمانکار
- ۱۴۴ چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
- ۱۴۵ ۱۰- شرایط اعتبار چگونگی استنباط حکم شرعی آن
- ۱۴۵ گشایش اعتبار
- ۱۴۷ چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
- ۱۴۷ ۱۱- گشایش اعتبار اعتبار اسناد و گشایش اعتبار اسناد و شروط و
- ۱۴۷ گشایش اعتبار اسناد
- ۱۵۳ حالت نخست
- ۱۵۵ حالت دوم
- ۱۵۷ حالت سوم
- ۱۵۸ حالت چهارم
- ۱۶۰ نقد - مناقشه در دیدگاه پیشگفته
- ۱۶۳ چکیده سخن
- ۱۶۵ حالت پنجم
- ۱۶۶ حالت ششم
- ۱۶۶ حالت هفتم
- ۱۶۷ حالت هشتم
- ۱۶۸ چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
- ۱۶۹ ۱۲- اعتبار شخصی و استنباط حکم فقهی آن
- ۱۶۹ اعتبار شخصی

- دریافت کارمزد در حالت دوم ۱۷۱
- چند پرسش و پاسخ کوتاه ۱۷۲
- ۱۳- نگهداری کالاها و شروط آن از دیدگاه شرعی ۱۷۲
- نگهداری کالاها ۱۷۲
- ۱۴- تنزيل اسناد تجاری و استنباط حکم فقهی آن ۱۷۵
- تنزیل اسناد تجاری ۱۷۵
- توجیه این فرایند ۱۷۶
- ۱۵- وام‌ها و پیش‌پرداخت‌های بانکی و چگونگی استنباط ۱۷۹
- پیش‌پرداخت‌ها ۱۷۹
- تبیین ارز و چگونگی استنباط حکم شرعی آن ۱۸۰
- تبیین ارز ۱۸۰
- ۱۷- خرید و فروش اوراق خارجی و استنباط حکم فقهی آن ۱۸۱
- خرید و فروش اوراق خارجی ۱۸۱
- ۱۸- حواله خارجی بانکی و چگونگی استنباط حکم شرعی آن ۱۸۳
- حواله خارجی بانکی ۱۸۳
- ۱۹- سپرده‌های بانکی ۱۸۵
- سپرده‌های بانکی بر سه قسم ۱۸۵
- چکیده سخن ۱۸۷
- ۲۰- چک‌های بانکی و استنباط حکم شرعی ۱۸۸
- چک‌های بانکی ۱۸۸
- ۲۱- کارت‌های اعتباری و انواع آنها و چگونگی استنباط حکم شرعی آن ۱۹۱
- کارت‌های اعتباری ۱۹۱
- کارت اعتباری پیوندی میان سه طرف ۱۹۱
- ۲۲- انواع کارت‌های اعتباری و احکام شرعی آنها ۱۹۱
- انواع کارت‌های اعتباری ۱۹۱
- ۲۳- ماهیت رابطه میان طرف‌های سه‌گانه کارت اعتباری و ۱۹۶
- ۱- رابطه میان صادرکننده کارت و دارنده آن ۱۹۶
- ۲- رابطه میان دارنده کارت و فروشنده ۱۹۸
- ۳- رابطه میان فروشنده و صادرکننده کارت ۱۹۹

- ۲۰۰ پاسخ
- ۲۰۰ گرفتن کارمزد بابت کارت های اعتباری و احکام فقهی آن
- ۲۰۹ نتیجه تحقیقات کارت های اعتباری
- ۲۱۰ چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
- ۲۱۰ ۲۴- سهام و اوراق بهادار
- ۲۱۰ سهم و تعریف آن
- ۲۱۰ شرکت سهامی
- ۲۱۱ اقسام شرکت سهامی
- ۲۱۲ سهم مشارکت در این شرکت ها از نگاه شرعی
- ۲۱۸ ۵- بازار اوراق بهادار یا بازار خرید و فروش سهام و اوراق بهادار
- ۲۱۸ نام علم
- ۲۱۸ بازار نظم و کنترل شده
- ۲۲۰ ۲۶- بیان احکام ایجاد سهام از نگاه شرعی و اقسام آن
- ۲۲۰ مبادله سهام شرکت های قسم نخست
- ۲۲۱ روش نخست
- ۲۲۱ روش دوم
- ۲۲۱ روش سوم
- ۲۲۲ روش چهارم
- ۲۲۴ روش پنجم
- ۲۲۴ روش ششم
- ۲۲۵ روش هفتم
- ۲۲۷ روش هشتم
- ۲۲۸ روش نهم
- ۲۳۰ داد و ستد سهام، در قسم دوم از شرکت های سهامی
- ۲۳۰ داد و ستد سهام در قسم سوم از شرکت های سهامی
- ۲۳۵ چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
- ۲۳۷ ۲۷- شرکت های سهامی در کشورهای خارجی غیر اسلامی و اقسام
- ۲۳۷ حکم شرعی سپیم شدن در شرکت های سهامی
- ۲۴۰ حکم داد و ستد با سهام این شرکت ها به عنوان کالا از نگاه شرعی

۲۴۲	اوراق قرضه و گونه‌های آن
۲۴۳	نقاط اشتراک
۲۴۳	نقاط اختلاف
۲۴۴	داد و ستد اوراق قرضه
۲۴۵	چکیده سخن
۲۴۶	در اوراق دولتی
۲۴۷	اوراق شرکت‌های خصوصی
۲۴۷	اوراق قرضه (مضاربه)
۲۴۸	چکیده سخن
۲۴۹	۲- داد و ستد در بازارهای مالی (بورس‌ها) و استنباط حکم شرعی آن
۲۴۹	چکیده سخن
۲۵۰	اسکناس
۲۵۲	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۲۵۲	کالا
۲۵۴	مواد خوراکی (غلات)
۲۵۵	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۲۵۵	۲۹- بازار اختیارات یا خرید و فروش با - خرید از نگاه شرعی
۲۵۵	بازار اختیار [معامله]
۲۵۹	۳۰- حکم حق اختیار خرید از نگاه شرعی
۲۶۱	۳۱- بیان حق اختیار فروش از نگاه شرعی
۲۶۴	چکیده سخن
۲۶۶	۳۲- اختیار ارز خارجی و حکم فقهی آن
۲۶۶	اختیار ارز خارجی
۲۶۶	حکم شرعی خرید اختیار ارز خارجی
۲۶۷	چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ
۲۶۸	۳۳- قراردادهای آتی و احکام فقهی آن‌ها
۲۷۱	استنباط احکام فقهی قراردادهای آتی
۲۷۶	چکیده سخن

۱۰..... بانکداری اسلامی

۲۷۶..... چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ

۲۷۸..... مجموعه‌ای از پرسش‌ها

پیرامون داد و ستدها و مبادلات تجاری در بازارهای مالی جهانی یا بورس‌ها بر اساس

قوانین و مقررات قطعی این بازارها و توجیه آنها بر طبق قوانین اسلامی..... ۲۷۸

۲۷۸..... ربا

۲۷۹..... وام‌ها و سپرده‌ها

۲۷۹..... ۱- تورم قیمت‌ها

۲۷۹..... ۲- ریسک

۲۷۹..... ۳- سرمایه‌گذاری‌های جایگزین

۲۸۰..... رده‌های ریسکی

۲۸۲..... وام‌های ریسکی

۲۸۳..... اوراق قرضه

۲۸۷..... سهام

۲۹۱..... انواع سهام

۲۹۲..... شاخص‌ها

۲۹۳..... قراردادهای مشتق

۲۹۳..... قراردادهای آتی

۲۹۴..... نخست: ریسک‌گریز

۲۹۴..... دوم: سرمایه‌گذار

۲۹۵..... سوم: بازارساز

۲۹۷..... دریافت پول یا ماده

۲۹۸..... قراردادهای مالی آتی و قراردادهای مالی اختیار

۲۹۹..... مبادلات

۳۰۲..... گونه دوم: مبادله ربوی

۳۰۲..... وجود دو شکل ربا

۳۰۳..... گونه سوم: پیش‌فروش اعتباری

۳۰۵..... قراردادهای اختیار

۳۰۷..... ۱- سرمایه‌گذار

۳۰۸..... ۲- مُضارب [= بورس‌بازان]

۱۱	فهرست مطالب
۳۰۹	۳- بازارساز
۳۱۱	قراردادهای اختیارات مرکب، مشتقات مرکب و تحولات جدید
۳۱۲	۱- قراردادهای اختیارات باینری (دودویی)
۳۱۲	۲- قراردادهای اختیارات سپنوم
۳۱۳	۳- قراردادهای اختیارات رنگین کمائی
۳۱۴	۴- CDO
۳۱۶	۵- مبادله حساسیت
۳۱۷	۶- مشتقات آب و هوایی
۳۱۹	بانک اسلامی
۳۲۱	کار در بانک

www.ketab.ir

سخن مترجم

سخن مترجم با سند کتاب، حضرت آیت الله العظمی فیاض دام ظلّه العالی
شهر عصاره، سرف، بارگاه ملکوتی امیرالمؤمنین، امام علی بن
ابی طالب علیه السلام، مدرس بزرگ فقه و دانشگاه عالی اسلام
است.

این شهر عصاره مرکز احتیاج، انوار المان و فقیهان و محل اجتماع
طلاب و جویندگان علوم دینی است و در طول تاریخ هزاران انسان
از سراسر جهان اسلام برای فراگرفتن علوم دینی به این شهر آمده اند و
خواهند آمد و از آغاز بنیان گذاری حوزه علمیه کربلا و پربركت نجف
اشرف به دست شیخ الطائفه طوسی رحمته الله علیه تا اکنون، این مرجع تقلید و
صدها محقق و پژوهشگر از این حوزه فارغ التحصیل شده اند.
یکی از مراجع تقلید و پژوهشگران بلندآوازه ای که برای فراگیری دانش،
آهنگ این حوزه کرد و در عرصه دانش و پژوهش، کارهای سترگ و ارزنده ای
داد و به درجه والایی از اجتهاد، در فقه و اصول رسید، علامه مجاهد،
حضرت آیت الله العظمی، مرجع دینی بزرگ، شیخ محمد اسحاق فیاض
حفظه الله تعالی است.

دانش و مهارت معظم له

آیت الله فیاض، عالمی بلند مرتبه و محققى صاحب نظر در فقه و اصول است و کتاب های ارزنده ای که در این دو علم نگاشته، گواه زنده ای است بر اثبات دانش گسترده و مهارت ایشان. اینک برای آگاهی خوانندگان از چند کتاب ایشان نام می بریم:

۱- محاضرات فی اصول الفقه. این کتاب ده جلد است که پنج جلد آن چاپ شده است. این کتاب، تقریرات درس های آیت الله العظمی خویی است. در اصول است که آیت الله فیاض آن را در دوران جوانی نگاشته است. استاد اشعری، استاد ایشان در تقریظ خویش که در مقدمه جلد اول المحاضرات مبرور است در باره علامه فیاض چنین می گوید:

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين والصلوة والسلام على اشرف الانبياء والمرسلين محمد وعترته الطيبين الطاهرين واللعنة الدائمة على اعدائهم اجمعين الى يوم الدين وبعد:

فانى احمد لله تعالى على ما اولانى به من ترقية نرف من ذوى الكفاءة واللياقة حتى بلغ الواحد منهم تلو الآخر درجة راقية من العلم والفضل وممن وَفَّقْتُ لرعايته وحضرا بحثي العالية فى الفقه الاجل هو قرة عينى العلامة المدقق الفاضل الشيخ محمد اسحاق الفياض دامت تأييداته وقد عرض على الجزء الاول من كتابه (المحاضرات فى اصول الفقه) الذى كتبه تقريرا لباحث باسلوب بليغ والمام جدير بالاشارة وانى ابارك له هذا الجهد الميمون واسأله تعالى ان يوفقه لاتمام مرامه انه ولى التوفيق؛ سپاس خداوندی را سزد که پروردگار جهانیان است. درود و

سلام بر بهترین پیامبران و فرستادگان، محمد ﷺ و عترت پاک و پاکیزه اش و نفرین همیشگی بر همه دشمنان آنان تا روز رستخیز.

و سپس:

خداوند بلند مرتبه را سپاس می گزارم، زیرا این لطف را به من کرد که تو استم گروهی از افراد شایسته و با لیاقت را تربیت کنم، تا آن جا که یکی پس از دیگری به درجه والایی از دانش و فضیلت رسیده اند. یکی از افرادی که من را به دقت او را زیر نظر داشته باشم و در درس های عالی من در فقه اصولی حاضر پیدا کرد، نور چشمم، علامه پژوهشگر و فاضل، شیخ محمد اسحاق صاحب دست تأییداته است. او جلد اول کتاب خویش به نام المحاضرات فی اصول الفقه را - که به عنوان تقریر درس های من، با شیوه ای رسا و احاطه ای با ابانتی تقدیر به نگارش در آورده است - بر من عرضه کرد و من این تلاش حجتی را به وی تبریک می گویم و از خداوند بلند مرتبه درخواست می کنم که این کتاب را برای کمالی کردن هدفش توفیق دهد، که تنها او اختیار دار توفیق است».

با توجه به تاریخ این تقریظ که در حدود یک و دو سال پیش بوده و در همان تاریخ این کتاب به چاپ رسیده و آیت الله العظمی فاضل نیز در سنین جوانی قرار داشته، سخنانی که استادش حضرت آیت الله العظمی خوینی رحمته در حق او در آن زمان بیان کرده است، به خوبی نشان دهنده جایگاه والای علمی اوست.

به علاوه، آیت الله خوینی می گوید: «گروهی از افراد شایسته و با لیاقت را تربیت کردم که یکی پس از دیگری به درجه والایی از دانش و فضیلت رسیده است و یکی از آنان علامه پژوهشگر و فاضل، شیخ محمد اسحاق

فياض است». از اين سخن به روشنى به دست مى آيد كه آيت الله فياض در همان زمان به درجه اجتهاد رسيده بوده است، زيرا «درجه والاى علمى» كه در سخن اُستادعالى قدر ايشان آمده است، معنائى جز اجتهاد نمى تواند داشته و در حقيقت، اين تقریظ آيت الله العظمى خويى رحمته الله برآى كتاب *المحاضرات*، تأييد اجتهاد و فقاهايت آيت الله العظمى فياض در همان زمان است.

با اين كه پنجاه و دو سال از آن تاريخ گذشته و اين فقيه و اصولى بزرگ و صاحب نظر تدریس و تحقيق شانه خالى نكرده و سال ها است كه بر كرسى استادى در حوزه علميه نجف اشرف تكيه زده و تدریس خارج فقه و اصول را برعهده داشته است، به چه مرتبه اى از علم و فضيلت رسيده است؟ شما خواننده گرامى خود، در اين زمينه به داورى پردازيد.

۲- الاراضى.

۳- تعاليف مبسوطه على العبد الوثقى. تاکنون ده جلد از اين كتاب به

چاپ رسيده است.

۴- المباحث الاصولية در چهارده جلد (از جمله اصول استدلالى).

۵- منهاج الصالحين در سه جلد.

۶- المسائل المستحدثه.

۷- الاستفتاءات الشرعية.

۸- البنوك.

البنوك كتابى است كه هم اينك فراروى شماست و عنوان فارسى آن «بانكدارى اسلامى» است. اين جانب افتخار دارم كه بر طبق مصوبه هيئت مديره محترم بنياد پژوهش هاى اسلامى آستان قدس رضوى، كار

برگردان این کتاب ارزنده علمی از عربی به فارسی را برعهده گرفتم و با یاری خداوند و عنایت امام علی بن موسی الرضا علیه السلام آن را به پایان رسانیدم، هرچند که این برگردان، کار بسیار دشوار و پیچیده‌ای بود، زیرا این کتاب از یک سو آکنده از اصطلاحات علمی و اقتصادی است که پیدا کردن برابرنهاده‌های آن دشوار است و از سوی دیگر، از نگاه فقه نیز در سطح والای علمی قرار دارد که درک مقصود نویسنده محترم کار ساده‌ای

نگاهی به کتاب با بانکداری اسلامی

بانکداری اسلامی به عنوان فارسی شده کتاب ارزشمند *البنوک* است، به بررسی چند موضوع مهم می‌پردازد:

۱- بررسی مشکل معاملات ربوی و بانک‌ها و تبدیل آن به معاملات غیرربوی و مشروع در اسلام. نویسنده محترم با توجه به شناختی که به مسائل جدید اقتصادی و بانکی از یک سو و تسلط و احاطه‌ای که به دانش فقه از سوی دیگر دارد، شش جایگزین را برای معاملات ربوی در بانک‌ها به منظور رهایی از ربا مطرح می‌کند و می‌گوید: «این بانک‌ها عملیاتی گردد، هم ربا از میان می‌رود و هم بانک‌ها رونق پیدا می‌کند و سودی بیشتری به دست می‌آورد.»

۲- برشمردن خدماتی که بانک در ابعاد گونه‌گون زندگی اقتصادی، چه اجتماعی چه فردی برای مردم ارائه می‌دهد، و استنباط احکام شرعی این خدمات.

۳- بررسی احکام شرعی دادوستد سهام و اوراق، یعنی اوراق بهاداری که شرکت‌های سهامی با بهای اسمی مشخص صادر می‌کنند و بهای این

سهام و اوراق همچون سایر کالاها تغییر می‌کند.

۴- بیان احکام شرعی، معاملاتی که در بازارهای مالی یعنی بورس‌ها انجام می‌شود.

۵- پاسخ به مجموعه پرسش‌ها و استفتاهایی که از نویسندۀ محترم و بن مرجع بزرگ تقلید شیعه، پیرامون عقود، معاملات و دادوستدهای جاری در بازارهای بورس شده است.

هرچند، این کتاب برای حلّ مشکل شرعی مؤمنانی که با دادوستدهای بانکی و بازارهای مالی سروکار دارند و همچنین برای بانکداران پرسش‌رسان بانکی و اقتصادی در کشورهای اسلامی بسیار حایز اهمیت و سودمند است؛ چه شاید صدها پرسش در این زمینه برای بانکداران و مشتریان از نگاه شرعی مطرح باشد که تاکنون پاسخ آنها را پیدا نکرده‌اند، زیرا کمتر عرصه‌ای در مرجع تقلیدی یافت می‌شود که جرأت ورود، در این عرصه را به خود بداند. لیکن با وجود این، حضرت آیت‌الله العظمی فیاض که هم نسبت به مسائل اقتصادی و بانکی و دادوستدهای بازارهای پولی شناخت کافی دارد و هم قریب به تمام عرصه فقهِ و فقهات است با کمال شجاعت علمی و آگاهی در این عرصه ورود پیدا می‌کند و به سؤال‌های شرعی مردم پاسخ می‌دهد. نگارش این کتاب، در حقیقت، نظام نوین بانکداری اسلامی را به تصویر می‌کشد، نظامی که در آن ربا وجود ندارد، نظامی که هم بانک‌ها و بازارهای پولی در آن رونق و برکت بیشتری پیدا می‌کند و سودهای بیشتر به دست می‌آورد و هم دادوستدها بدون ربا انجام می‌شود.

آیت‌الله العظمی فیاض با نوشتن این کتاب ثابت می‌کند که فقه تشیع

چندان پویا و غنی است که مسلمانان با تکیه به این فقه می‌توانند هم پرسودترین و پیشرفته‌ترین بانک‌ها را داشته باشند و هم دین و معنویت و اخلاق اسلامی خود را حفظ کنند، یعنی ربا نخورند و درآمدهای خود را از راه حلال تأمین کنند. خداوند وجود این گونه فقیهان بیدار و آگاه را برای ما نگه دارد و به ما توفیق دهد که قدردان آنان باشیم و راه دین را با رهنمونی آنان بیابیم و گام در جای گام ایشان نهیم.

پس از این مقدمه و توضیح لازم: مترجم بر آن شد که چکیده هر بحثی از کتاب را با عنوان «کیا بحث به صورت پرسش و پاسخ» در پایان همان بحث بیاورد تا به سبب این کمک کند که پاسخ پرسش خویش را به آسانی و در مدت کوتاه بدست آورد.

در پایان از هیئت مدیران بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی که با ترجمه این کتاب این هیئت را به فارسی موافقت کردند و از سایر همکارانی که در آماده‌سازی و تولید این اثر گران سنگ به گونه‌ای نقش ایفا نمودند، کمال سپاسگزاری را دارم.

موسسه دانش

مشهد مقدس، بنیاد پژوهش‌های اسلامی

آستان قدس رضوی . شوال سال ۱۴۲۲ ه. ق.

www.ketab.ir

پیش از ورود به اصل موضوع و جزئیات
آن به بیان دو مقدمه می پردازیم:

مقدمه نخست

سخن به چند پرسش در باره گستره وام های ربوی در بانک های
متعارف.
پرسش:

هدف از نوشتن این نامه

هدف از نگارش این نامه، دست آوردن فتوای شما درباره وضعیت
خاص کاری ام در بانک است و در آغاز نکات زیر را به آگاهی
حضرت عالی می رسانم:

من حکم شرعی کاربانکی را، بر مبنای فتوای آیت الله خویی رحمته الله علیه،
می دانم که چنانچه کار کردن در بانک پیوندی با ربا داشته باشد، حرام
است. بنابراین من در صدد به دست آوردن حکم شرعی می نیستم بلکه

۱. مقصود نامه ای است که یکی از مقلدان آیت الله العظمی فیاض دام ظلّه به ایشان
می نویسد. وی کارمند بانک و شخصی آگاه و متخصص به مسایل بانکی بوده
است. او در این نامه، وضعیت شغلی خویش و مسایل دیگری را در باره بانک
توضیح می دهد و درخواست می کند که فتوایشان در این باره را بیان کنند.

می‌خواهم فتوای شما را با توجه به موارد زیر، درباره وضعیت ویژه خودم در محیط جدید کاری‌ام در بانک و در شرایط کنونی منطقه که به‌سر می‌بریم، بدانم:

الف - ماهیت کار من .

ب - محیط جدید برای کار بانکی .

ج - بانک‌هایی با نام‌های دیگر .

خ - بانک‌ها به بانکداران اسلامی .

ح - شرایط کاریابی در منطقه .

د - ارتباط با بانک‌ها .

ذ - کارهایی دیگر در بانک .

الف - ماهیت کار من

من متخصص رایانه‌ام و اکنون در واحد سیستم‌های داده‌پردازی کار می‌کنم. مدیربخش متخصصان و کارکنان دستگاه‌ها و نرم‌افزارهای رایانه می‌باشم. کار من مدیریت این افراد است. خدمات فنی را نسبت به راه‌اندازی این دستگاه‌های کارمندان و کارکنان شبکه ارائه دهند. این رایانه‌ها هم نرم‌افزارهایی را به کار می‌گیرند که سرعتهای رایانه را محاسبه می‌کنند^۱ و هم نرم‌افزارهای بسیار دیگری را که هیچ ارتباطی به داده‌های

۱. هر دستگاهی برنامه‌ریز مانند «رایانه» دارای دو بخش اصلی است:

الف - سخت‌افزار: بخش‌های قابل لمس و ابزار رایانه نظیر مانیتور، موس، صفحه کلید و امثال آن.

بانکی ندارد بلکه کارهای دیگری انجام می دهند. بیشترین رایانه‌ها برای اهداف ربوی به کار نمی‌رود بلکه برای ارسال نامه‌های الکترونیکی یا چاپ آنها با تهیه جداول و امثال آن به کار می‌رود.

شخصی همانند من می‌تواند همین کار را در جاهای دیگر مانند رکت برق یا بیمارستان انجام دهد، که ماهیت کار تفاوتی پیدا نمی‌کند بلکه فقط نام شرکت عوض می‌شود. من هیچ پیوند مستقیمی با ربا ندارم.

ب - محیط جدید برای کار بانکی

بانک‌ها در این منطقه، تنها به کارهای ربوی اقدام نمی‌کنند بلکه خدمات غیرربوی نیز ارائه می‌دهند. دادوستدهای غیرربوی بخشی از عملیات بانک‌های امروز و همچنین، سودهای ناخالص آنها را تشکیل می‌دهد.

نمونه‌هایی از خدمات غیرربوی بانک‌ها

۱- اعتبارات بانکی

اعتبارات بانکی، نقش واسطه میان بازارهای دو کشور مختلف برای دریافت کالا و پرداخت پول ایفا می‌کند.

۲- ضمانت‌نامه‌های بانکی

صدور ضمانت‌نامه برای بازرگانی معین، به منظور معرفی آن با بازار تجاری.

ب - نرم‌افزار: چیزهایی که قابل لمس نیست و در حافظه رایانه اجرا می‌شود مانند ویندوز ایکس یا ویندوز 7 نرم‌افزاری که در بانک‌ها کار حسابداری و امثال آن را انجام می‌دهد، یک نوع نرم‌افزار است.

۳- کفالت نامه‌ها

صدور کفالت نامه برای پیمانکاری که بانک ضمانت می‌کند، مقداری از پول او را برای پرداخت به صاحب پروژه [=کارفرما] نگه دارد تا در صورتی که این پیمانکار به تعهدات توافقی طرف‌های قرارداد عمل نکند، این پول را به وی بپردازد.

۴- دستگاه خودپرداز

بانک دستگاه‌های خودپردازی را نصب می‌کند که به طور شبانه‌روزی کار می‌کنند. از این دستگاه‌ها انجام می‌دهد. از این رو، بیمه‌گر می‌تواند از حساب خود با هر دستگاهی در هر مکانی از جهان، ارز داخلی کشوری را که در آن قرار دارد، دریافت کند.

۵- دستگاه‌های کارتخوان

کارتخوان دستگاهی است که کارکنان مشتری با استفاده از یک کارت می‌توانند، کالاهای مورد نیاز را از فروشگاه خریداری کنند و بهای آنها را بپردازد.

۶- خرید و فروش سهام داخلی و بین‌المللی

۷- خرید و فروش ارزهای خارجی

خدمات بسیار دیگری نیز در بانک ارائه می‌شود که هیچ پیوند مستقیمی با ربا ندارد، لیکن بانک و درخواست‌کننده این خدمات با یکدیگر بر مبلغ معینی توافق می‌کنند. از این رو، بانک امروز در صورتی که یک شرکت خدماتی است که خدمات خود را به درخواست‌کنندگان آنها می‌فروشد. همچنین، یکی دیگر از کارهای بانک، دادن وام و گرفتن بهره در برابر آن است و این خدمات غیرربوی، در خور اعتنا هستند.

بنابراین، هنگامی که می‌گوییم: بانک حدود سی خدمت به مشتریان ارائه می‌کند که فقط سه تا از آن خدمات با سود ارتباط دارد، آیا بهتر نیست که برداشت خویش از کار بانکی را تغییر دهیم؟

به بیانی دیگر: تصویر به وجود آمده در اذهان مردم که بانک جز ادوستدهای ربوی کاری ندارد، تصویر درستی نیست، زیرا در بانک خدمات فراوانی ارائه می‌شود که هیچ ارتباطی به بهره‌های ربوی ندارد. بر روی وجه پول تلاش می‌کنند که خدمات غیرربوی بیشتری ارائه کنند و با آنها آمیخته‌ای سود را افزایش دهند.

ج - بانک‌های نام‌های دیگر

در منطقه ما در کشور ما اسرجهان [شرکت‌هایی وجود دارد که همچون بانک کارهای بانکی را انجام می‌دهد. بنابراین، حکم شرعی کارکرد این شرکت‌ها چیست؟ حتی شرکت‌هایی وجود دارند که در طایفه کارهای غیربانکی می‌کنند نظیر شرکت‌های فروش نوشیدنی‌های غیرالکلی یا شرکت‌های نفت. این شرکت‌ها واحدی به نام خزانه داری دارند. وظیفه این واحد آن است که اموال شرکت را مدیریت و پروژه‌های آن را تأمین مالی کند. اجمل صدور و انتشار اوراق قرضه ملی یا وام گرفتن از یک طرف با درصد سود کم و وام دادن به طرفی دیگر با درصد سودی بالاتر. واحد نام‌برد این شرکت‌ها که در اختلاف این دو نسبت، عینیت یافته است دریافت می‌کند و در ضمن سود، هزینه‌های اداری را نیز می‌ستاند. آیا کارکردن در این شرکت‌ها جایز است؟

د- نیاز ما به بانکداران اسلامی

با وجود این که من بانکدار نیستم بلکه کارشناس رایانه‌ام، لیکن بر حضرت عالی پوشیده نیست که امروز، متأسفانه، این نیروی اقتصادی است که جهان ما را به حرکت درمی‌آورد و به همین دلیل، بانک‌ها زیرساخت اقتصاد و به گردش درآوردن پول‌ها را برعهده دارند و کسانی که مدیریت بانک‌ها را در دست می‌گیرند، چه بسا مسیر آنها را بر طبق خواسته‌های خرابی‌های خود تغییر می‌دهند.

بسیار متأسفانه شیعیان افراد چندانی نداریم که در دانش اقتصاد پولی و مدیریت بانک‌های تجاری، آن‌گونه که غرب و یا جهان امروز آن را می‌شناسد - و ما نیز جزئاً از این جهان هستیم - تخصص داشته باشد. چه، دانش بانکداری و اقتصاد، دانشی است که بر حسب تغییرات دادوستدهای تجاری تغییر می‌کند. حضرت عالی از پیمان‌های تجاری بین‌المللی خوب آگاهی دارید هر کشوری که در این پیمان‌ها شرکت نکنند، گرفتار تنگناهای اقتصادی می‌شود.

کشورهای اروپایی، به منظور رویارویی با کشورهای پولی، ارزشهای خود را یکی کرده‌اند و یهود - که متأسفانه است - دانش مدیریت پول هستند - را می‌بینید که از شرایط اقتصادی مرتباً امر بر سیاسی سوءاستفاده می‌کنند تا بر سیاست‌های دیگر کشورها مسلط گردند. من آگاهی فقیهان مان را در احکام دادوستدهای بانکی و اتحادیه‌های تجاری را دست کم نمی‌گیرم، لیکن چنانچه این دادوستدها از طریق فرزندان مؤمن و مورد وثوق این فقیهان به آنان منتقل نشود، آنان از کجا می‌توانند نسبت به آنها شناخت پیدا کنند؟

بنابراین، آیا از نگاه جناب عالی، این نیاز وجود دارد که شماری از مؤمنان در بخش‌های بانکی کار کنند؟ البته، این افراد مؤمن به دنبال سود هم نیستند و حتی حساب پس انداز در بانک ندارند و به دلیل این که به انجام دادن کارهای ربوی تمایلی ندارند، از نظر پیشرفت کاری دچار زیان هم می‌شوند. اینان به احکام شرعی پای بندند و به جامعه خدمت می‌کنند؛ اما یکی از امور زیر، سبب شده است که این افراد در بانک‌ها کار نکنند:

- ۱- مدت آنان روزی.

۲- منتظر کردن فرصت جدید در کارهای بانکی به جناب عالی.

۳- ارائه مشورت‌های مالی به عموم مؤمنان و آگاه کردن آنان از اموری که موجب سود یا زیان ایشان در معاملات بین‌المللی می‌شود.

۴- فرصت ندادن به خیرمندان تا، با دادن دستورالعمل‌های نادرست به مسئولان، بر ثروت‌های مسوومان تسلط گردند.

۵- اهمیت دادن به دارایی‌های مؤمنان. امروز کسی نیست که سرمایه‌اش را در خانه‌اش نگهداری کند و حتی شهریه‌های طلاب حوزه‌های علمیه در بانک‌ها نگهداری می‌شود. بنابراین یا بهترین نیست که مؤمنان خود به مدیریت دارایی‌های‌شان اقدام کنند؟

۶- ممکن است این گروه، همان بنیانگذاران بانک اسلامی باشند. ما می‌دانیم که ما همگی به دنبال آن هستیم و متأسفانه امروز در منطقه ما به ندرت بانکی یافت می‌شود که بتوان نام بانک اسلامی را بر آن نهاد. ایجاد چنین بانکی، به تخصص‌هایی نیاز دارد که از نظام بانکی جهانی و دادوستدهای بین‌المللی آگاهی داشته باشد.

هـ- شرایط کاریابی در منطقه

در سال‌های اخیر برای تحصیل‌کردگان ما که دارای مدرک تحصیلی دانشگاهی و تخصص‌های فنی نظیر مهندسی رایانه و مهندسی برق هستند- پیدا کردن کار متناسب با تخصص ایشان در بخش‌های مشخص بسیار دشوار شده است؛ اما برای این افراد متخصص، تقاضا در بانک وجود دارد. البته، چنانچه کار در بخش‌های دیگر برای آنان به دست آید، کار آنان در بانک با آنان در آن بخش چندان تفاوتی ندارد [لیکن آنان در بخش‌های دیگر نمی‌توانند کار پیدا کنند]. از این رو، گاه جوانی فارغ‌التحصیل می‌شود، ولی از امکان کار در بخش‌های ضروریات زندگی است برخوردار نمی‌باشد و تا مدت یک سال یا بیشتر می‌تواند بی‌کار بماند، مگر در بانک. بنابراین، او چه باید بکند؟ آیا بی‌کار بنشیند و هزینه‌های او را پدرش - که مدت طولانی کمک فرزندش را چشم می‌کشیده- بپردازد، یا بی‌نیازی از افرادی که پای‌بند شریعتند، به فشارهای روانی، خانوادگی و اجتماعی بسیاری دچار شده‌اند و همین فشارها موجب شده است که آنان نسبت به خود بی‌بین شوند، از مردم کناره‌گیری و احساس کنند که سربار جامعه‌اند و از این که زود ازدواج کرده‌اند و زود بچه‌دار شده‌اند تأسف بخورند، زیرا توان تأمین معاش آنان را ندارند؟ بنابراین، این‌گونه افراد، چنانچه غیر از بانک در جای دیگری نتوانند کار پیدا کنند، آیا در خانه‌های خود بنشینند، یا این که در بانک کارهایی انجام دهند، که به‌طور مستقیم با ربا پیوندی ندارد؟

و- پیوند دور کار با ربا

این جانب از فتوای آیت‌الله خویی رحمته‌الله‌علیه به دست آوردم که از نگاه ایشان

کار کردن در بانک در صورتی که این کار پیوند نزدیک یا دور با ربا داشته باشد، حرام است، من پیوند نزدیک کار با ربا را می فهمم از قبیل این که شخص مسئول وام باشد، زیرا اوست که مقدار سود را تعیین می کند، یا این که سود را بنویسد یا این که سود را تحصیل کند. لیکن من پیوند دور را نمی فهمم. آیا در روی زمین کسی هست که با بانک سروکار نداشته باشد؟ از باب نمونه، کارمند حقوق ماهیانه اش را از بانک دریافت می کند، گسار پول پیش را در بانک می سپارد و هرکس که پیوندی با بانک داشته باشد، به گونه ای دور با ربا پیوند دارد.

دولت نیز مانند سایر بانک های داخلی و خارجی سرمایه گذاری می کند و دادوستد ربوی انجام می دهد و سود می گیرد و از همین سودهای ربوی حقوق مهندسان، پزشکان و مهندسان را می پردازد. این کارمندان می دانند که حقوقشان از ربوی دولت از طریق بانک ها پرداخت می شود، لیک به طور قطع نمی دانند که آیا مبالغه حقوقشان ربوی است یا نه. بنابراین، پول های ربوی و غیر ربوی با هم مخلوط و مشترکند. براین اساس، آیا این کارمندان پیوند دور با ربا ندارند؟

با توجه به این که این کارمندان و کارمندان بانک ها نیز در دولت یا در بانک کار می کنند و با ابزارها و دستگاه ها سروکار دارند، به صورتی که میان آنها وجود دارد؟ لطفاً پیوند دور، با ربا را برای ما توضیح دهید.

ز- کارهای دیگر در بانک

در بانک، کارگران قراردادی نیز وجود دارند که از شرکت های دیگر

برای انجام دادن وظایف مختلف به آن جا می آیند نظیر مترجم، باغبان و کارشناس مخابرات که روزانه در بانک کار می کنند، ولی حقوقشان را شرکت هایشان - پس از کسر درصدی که به آنها تعلق دارد - پرداخت می کند و ممکن است قرارداد شرکت این کارگران با بانک در هر لحظه ای به پایان برسد. [حضرت آیت الله بفرمایید که] کار این کارگران قراردادی در بانک از نگاه شرعی چه حکمی دارد؟

پیش از این پرسش
از جوابی که منی تقاضا دارم که با توجه به ماهیت کاری من به عنوان متخصص ریبه با توجه به قرائتی جدید از تعریف بانک که در شرایط ویژه ما و در شرایط و روش های اقتصاد جهانی، به جز با، خدمات دیگری نیز ارائه می دهد فتوای من را در باره کار کردن من در بانک بیان فرمایید.

چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ

[از آن جا که پرسش کننده، کارمند بانک است، از وضعیت بانک و خدماتی که به مردم ارائه می دهد، به خوبی آگاهی دارد، و آغاز از شغل خودش می گوید که متخصص رایانه است و مدیر بخش متخصصان دستگاه ها و نرم افزارهای رایانه بانک را برعهده دارد و پس به بیان کارهای بانک و خدماتی که این نهاد اقتصادی در دنیای امروز انجام می دهد، می پردازد، تا آیت الله العظمی فیاض از وضعیت بانک و خدماتی که ارائه می دهد و دادوستدهایی که در آن انجام می شود، به خوبی آگاه شود و آن گاه پرسش های زیر را مطرح و فتوای ایشان در باره این پرسش ها را

درخواست می‌کند:

- ۱- با توجه به وضعیت شغلی‌ام در بانک، یعنی متخصص رایانه، آیا از نگاه شرعی کار کردن من در بانک - که هم خدمات ربوی ارائه می‌دهد، و هم غیرربوی - جایز است یا نه؟
- ۲- افراد دیگری از شرکت‌هایی که با بانک قرارداد دارند به صورت پیمانی در بانک کار می‌کنند، کار کردن این افراد در بانک چه حکمی دارد؟]

پاسخ:

- ۱- از میان کسانی که بانک ارائه می‌دهد، تنها وام‌های ربوی به طور قطعی و بی‌چون و چرای حرام است.
- ممکن است شما بپرسید: حدود این حرمت در شریعت مقدس به طور دقیق و روشن چیست؟
- در پاسخ می‌گوییم: وام‌های ربوی، از نگاه شرعی، بروام‌دهنده، وام‌گیرنده، نویسنده این قرارداد و شاهدان حرام است و حرمت آن از محدوده - این افراد با عنوان‌های ویژه و مشخصی دارند فراتر نمی‌رود. چرا که هر حکمی از موضوع خود در خارج پیروی می‌کند و نبودش بر محور آن می‌چرخد. از این رو، هر که در بانک‌ها کار می‌کند یکی از عنوان‌های پیش‌گفته مشخص [وام‌دهنده، وام‌گیرنده، نویسنده و شاهد] بر او تطبیق نمی‌شود، کارش حرام نیست، هر چند که به گونه‌ای حرام

۱. فتوای آیت‌الله قیاض از این‌جا آغاز می‌شود و ایشان به پرسش‌های مطرح شده به تفصیل پاسخ می‌دهد.

ربوی پیوند داشته باشد، ولی مصداق آن نباشد.

به بیانی دیگر: هرکس که کارش در بانک‌ها و نهادهای پولی، وام‌های ربوی باشد؛ به این معنا که کارش وام دادن یا وام گرفتن یا نوشتن و ثبت آن در دفترها باشد، کار او حرام است.

اما کسی که کارش در بانک‌ها، سایر خدمات متعارف بانکی باشد حرام نیست. مانند:

۱- سرش به سهام و اسناد داخلی و بین‌المللی به شرحی که خواهد آمد.

۲- خرید و فروش ارزهای خارجی.

۳- قمار و شرط.

۴- حواله‌های رسمی و خارجی.

۵- نگاهداری کالاهای برداتی و صادراتی.

۶- تنزیل اوراق تجریدی.

۷- اعتبارنامه‌هایی که نقش واسطه میان صادرکننده و واردکننده را

بازی می‌کنند.

۸- ضمانت‌نامه‌های بانکی.

۹- کفالت‌نامه‌ها.

۱۰- نصب دستگاه خودپرداز.

۱۱- صدور کارت‌های اعتباری^۱.

۱. کارت اعتباری: کارتی است که یک بانک یا نهاد پولی یا اعتباری صادر می‌کند و به دارنده آن، امکان می‌دهد کالا یا خدمتی را بدون پرداخت وجه نقد و فقط با ارائه این کارت خریداری کند. م.

۱۲- دیگر خدماتی که در بانک‌ها و نهادهای پولی در جهان جریان

دارد.

معیار کلی در حلال یا حرام بودن کار در بانک آن است که هرکس کارش دادن وام‌های ربوی و نوشتن این وام‌ها باشد، حرام است و چنانچه کارش سایر خدمات بانکی باشد که بیشتر آنها را نام بردیم، شرعاً جایز است.

کارگران در بانک‌ها و نهادهای پولی در خدمات یاد شده، گاه با تصدیق در داد و ستدهای بانکی که سودهای ربوی از جمله همین دارایی‌هاست، اطاعت می‌کنند از قبیل این که آن را از جایی به جایی دیگر انتقال می‌دهند، آن را حاسبه می‌کنند یا آن را نگهداری می‌نمایند و امثال این کارها، در صورتی که می‌بایست که این کارگران از حاکم شرع یا نماینده او قبلاً اجازه گرفته باشند، زودی این خدمات بانکی و حکم شرعی آنها را به تفصیل بیان خواهیم کرد.

با آنچه گفته آمد، حکم کار در شرکت بانکی سرمایه‌گذاری که همان کارهای بانک را انجام می‌دهد، نیز آشکار می‌شود. به این معنا که هرکس در این شرکت‌ها کارهای وام دادن و وام گرفتن ربوی یا نوشتن آن را انجام می‌دهد، کار او شرعاً حرام است و در غیر این صورت، اشکالی ندارد.

۲- شکی نیست که بانک‌ها و نهادهای پولی از بزرگترین مؤسسه‌های

مالی در جهان به شمار می‌روند و در پشتیبانی از فعالیت‌های تجاری، اقتصادی و توسعه و پیشرفت آن به شکل ژرف‌تر و فعال‌تر در گذر زمان، نقش بنیادین دارد.

لیکن بنیاد نهادن این مؤسسه‌ها و بانک‌ها و پیشرفت و توسعه آنها در هر دورانی متناسب با آن دوران و آماده کردن کادرهای فنی و تخصصی در آن‌ها، جزء وظایف عالمان و فقیهان اسلامی نیست بلکه جزء وظایف حکومت اسلامی و تجار مسلمان و متخصصان در مدیریت مالی نهادهای مالی و بانک‌های تجاری جهانی و بومی است؛ چه، همه این دولت‌مردان و کارشناسان، به حکم ایمان‌شان به اسلام به سان یک عقیده و مسئولیت‌شان در برابر خدای سبحان، وظیفه دارند که برای در اختیار گرفتن سرمایه‌های کشور، نسبت به تأسیس بانک‌ها، نهادهای پولی، شرکت‌های بازاری خارجی و داخلی، ایجاد شغل برای مؤمنین و جوانان تحصیل کرده، اما کردن کادرهای فنی و تخصصی، تحرک بخشیدن به زندگی اقتصادی در بازارهای داخلی و خارجی، بهره‌گیری از تجربه‌های کارشناسان اقتصاد و به کار گرفتن آنان در فعال‌سازی زندگی اقتصادی در کشور، ورودشان در پیمان‌های بین‌المللی و قراردادهای اقتصادی، به جنبش آوردن حرکت‌های اقتصادی در کشور با هدف بالا بردن سطح زندگی مردم، ایجاد نشاط در بازارهای ملی و اوراق ادع تسهیلات تجاری، کشاورزی، صنعتی و امثال آن اقدام کنند.

این کار هم خدمتی است به خود آنان و هم خدمتی است به مؤمنان و حتی خدمتی است به دین؛ چه ایجاد فرصت‌های مالی برای جوانان تحصیل کرده، سدّ بلندی است که از انحراف‌های بازاری و اخلاقی آنان جلوگیری می‌کند.

اما وظیفهٔ علما، راهنمایی کردن مردم، بیان وظایف شرعی آنان در دادوستد با این مؤسسه‌ها و نهادهای پولی و استخراج این وظایف از

شریعت اسلام. همان گونه که بنیان نهادن، توسعه دادن و متحول ساختن شرکت های تجاری جهانی و بومی و شرکت های صنعتی و کشاورزی و امثال آن نیز جزء وظایف علما نیست، زیرا وظایف آنان بیان کم و کیف حدود شرعی این شرکت ها و بیان وظایف دینی مردم در دادوستد با آنها است.

آری، علما موظفند که حکومت و تجار را فرا خوانند تا آنان نهایت رجحان را بر خود را به کار برند و با تمامی ابزارهای ممکن و در دسترس، از جنبه های اقتصادی با همه اشکال آن پشتیبانی کنند و آموزشگاه ها و دانشکده های تخصصی برای فناوری های برتر تأسیس نمایند و نخبگان و نوآوران را در خصوص کودکان جوان را به خارج اعزام کنند تا با انواع دانش های روز و نوآوری های پیشرفته از قبیل پزشکی، مهندسی، اقتصادی، امنیتی و نظامی بهره مند گردند چرا که عقب ماندگی کشورهای اسلامی در این علوم و فنآوری ها، عامل نگرانی ها و مشکلات داخلی و خارجی مسلمانان و بی ثبات گری ها و ترورها به نام اسلام شده است، با این که اسلام کار را این گونه اعمال پاک است؛ زیرا اسلام، آیین عدالت، سازش و مهر است و نباید و تنها دینی است که به زندگی بشر بسیار اهمیت می دهد، و در قتل باز داشته و آن را به شدت محوم کرده و خداوند فرموده است: ﴿مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِمَا كُنَّا نَنْهَىٰ عَنْهَا فَأُولَٰئِكَ أَمْثَلُهَا فِي الْأَرْضِ فَأَكْبَرُ مِنْ ذَٰلِكَ الْقَتْلِ وَالنَّارُ الَّتِي أُورِثَهَا هِيَ شَرٌّ مِنَ الْقَتْلِ﴾؛ هر کس کسی را - جز به

قصاص قتل یا [برکیفر] فسادی در زمین - بکشد، چنان است که گویی همه مردم را کشته باشد و هرکس کسی را زنده بدارد، چنان است که گویی تمام مردم را زنده داشته است».

از این رو وظیفه رهبران اسلامی است که صفوف شان را فشرده و سخن خود را یک پارچه سازند و در برابر شرق و غرب، موضع واحد، فرمایش گیرند و با تمامی راه‌ها و ابزارها در ایجاد جامعه پیشرفته و به دور از افراط‌گرایی و تروریسم فوری و تلاش فوری داشته باشند؛ زیرا یکی از عوامل اثرگذار در ایجاد افراط‌گرایی و تروریسم، عقب ماندگی و تهی دستی در جامعه است. همچنین عقب ماندگی در جامعه، درها را به روی بیگانگان باز می‌کند تا در کشورهای اسلامی در آینده اندیشه‌های گمراه کننده و فرهنگ مبتذل خود را با بهانه‌های گوناگون منتشر سازند؛ گاه به این بهانه که دین اسلام افراط‌گرایی و تروریسم را ترویج می‌کند؛ در حالی که اسلام، دین عدالت و صلح است، گاه به بهانه انتشار برادری و دموکراسی و گاه به این بهانه که مسلمانان نمی‌توانند افراط‌گرایی و تروریسم را از کشورهایشان از میان ببرند. منبع همه این دخالت‌ها، نبود یکپارچگی میان مسلمانان و رهبران سیاسی ایشان است. این از یکسو؛ و از سوی دیگر مسئولیت رهبران مسلمانان و سیاستمداران شان در پیشگاه خدا و ملت ایشان، از آنان می‌خواهد که نهایت درجه توان خود را به کار گیرند تا به رهبران دینی فرصت دهند که اندیشه‌های اسلامی و فرهنگ اجتماعی، برادری و فردی اسلام را با بهره‌گیری از تمامی وسایل ممکن انتشار دهند و از نشر اندیشه‌های انحرافی و افراطی که به اسلام و مسلمانان و یکپارچگی ایشان زیان می‌رساند قاطعانه جلوگیری کنند؛ چه، فرهنگ اسلامی انسان را از

خصلت‌های پایدار نیکو و اخلاق والا بهره‌مند و به ایمان استوار مجهز می‌سازد و رفتارش را در جامعه اصلاح می‌کند و از رفتارهای انحرافی و غیراخلاقی بازش می‌دارد.

همچنین، وظیفه این زمامداران مسلمان است که به‌طور جدی بکوشند تا به جای قوانین موضوعه شرقی و غربی، قوانین اسلامی را در کشورهای خود پیاده کنند. چرا که آنان با این کار، از موجودیت، استقلال، حرمت و حرامات و افتخار مسلمانان پاسداری می‌کنند، زیرا نیروی اسلام و فرهنگ این ملت دشمنان را جذب می‌کند و، با وجود مخالفت‌های سخت به ریشه‌کنی گوناگون و بهانه‌های مختلف، روز به روز در شرق و غرب گسترش می‌یابد.

در پایان، با کمال تألم و تأثر، زمامداران سیاسی مسلمانان غالباً از کسانی هستند که کرسی ریاست را سرفراز کنند نه وسیله؛ و به اندازه‌ای که به کرسی ریاست اهمیت می‌دهند به نفع همگانی کشور و مردم و پیشرفت اجتماعی، اقتصادی و علمی آنها اهمیت نمی‌دهند.

از خدای مقتدر و بزرگ، توفیق و عنایت الهی برای همگان و فشرده‌گی صف‌های مسلمانان، وحدت کلمه و دورافتگی از بددستگی را خواستاریم که خداوند توفیق‌دهنده و کمک‌کننده است.

۳- در پرتو آنچه گفته آمد، دادوستد مردم با بانک‌ها و نهادهای دولتی در تمامی اقسام خدماتی آنکه پیشتر به آن اشاره شد - به استثنای برخی ربوی - جایز است. از این رو، جایز است که شخص در این نهادها حسابدار باشد، یعنی وظیفه‌اش راه‌اندازی دستگاه‌ها و نرم‌افزارهای رایانه در عصر کنونی باشد و مانعی ندارد که وی این دستگاه‌ها را برای

حساب رسی سودهای ربوی و دیگر برنامه‌ها راه‌اندازی کند و این کار حرام نیست، زیرا، چنان که پیشتر بیان کردیم، حرمت فقط به وام دادن، وام گرفتن و ثبت آن منحصر می‌شود و دیگر خدمات بانکی را دربر نمی‌گیرد و فشار این خدمات نیز به اندازه‌ای فراوان است که نسبت عملیات وام ربوی به کل خدمات موجود در این نهاد از حدود ۵٪ فراتر نمی‌رود. جایز است که شخص در این نهادهای پولی، بازرس، با ناظر، یا نگهبان و یا ...

در شرکت‌های مالی تجاری، کشاورزی، صنعتی و امثال آن نیز همین حکم جاری است. البته، به استثنای دادوستدهای حرام [که کار کردن در آن قسمت‌ها حرام است] نظیر دادوستدهای ربوی، خرید و فروش شراب، خرید و فروش گوشت، ... و سایر خوک و امثال آن؛ که کار کردن در این گونه دادوستدها از نگاه شرعی حرام است.

این از یک سو؛ و از سوی دیگر، از آن جا که وام‌های ربوی از مهم‌ترین و گسترده‌ترین خدمات بانک‌ها و نهادهای پولی به شمار می‌رود، ما در این کتاب برای این وام‌ها، جایگزین‌هایی معرفی کردیم که به زودی آنها را بیان خواهیم کرد. لیک به اجرا درآوردن این جایگزین‌ها به جای دادوستدهای ربوی که در شریعت مقدس حرام است در دست علمای نیست. آری، آنان وظیفه دارند که مردم را ارشاد کنند تا به این جایگزین‌ها عمل کنند، زیرا مسلمانان به حکم اعتقادشان به اسلام و مسئولیت‌هایی که در برابر خداوند دارند و این که نباید از دایره شریعت اسلامی بیرون شوند، موظفند که این جایگزین‌ها را به اجرا درآورند. البته، به اجرا درآوردن این جایگزین‌ها از نقش بانک‌ها و نهادهای پولی در ماهیت زندگی اقتصادی

و فعالیت‌های آنها در حرکت‌های تجاری و سودهای آن، نمی‌کاهد بلکه این کار، نشان‌دهنده اصالت مسلمانان و استقلال آنان در قانونگذاری‌هایشان است که از کتاب و سنت برمی‌گیرند.

۴- مشکل فرآیند وام دادن و وام گرفتن ربوی - که در شریعت اسلامی حرام است - در بانک‌ها و نهادهای پولی را می‌توان به ترتیب زیر حل کرد:

۱- بانک‌ها و نهادهای پولی سپرده‌گذاری می‌کند، چنانچه به عنوان سپرده‌گذار با بهره باشد، از نگاه شرعی ربا و حرام است؛ هم بر وام‌دهنده و هم بر وام‌گیرنده و همچنین بر نویسنده و شاهد. اما چنانچه به این عنوان باشد که بانک تماماً این پول را سرمایه‌گذاری و با آن تجارت کند - چنان که در سایر سرمایه‌ها چنین است - و از درآمد و سود آن بهره گیرد، از نگاه شرعی حلال است. در این هنگام، چنانچه سپرده‌گذار و بانک با هم توافق کنند که مقدار از درصد سودی که به دست می‌آید از آن هر کدام از آن دو باشد، این قرارداد، از مصادیق مضاربه است و درست بودن آن هیچ اشکالی نیست.

اما چنانچه سپرده‌گذار و بانک توافق کنند که بانک به شخصی به اندازه نیمی از بهره یا کمتر و یا بیشتر، به سپرده‌گذار بپردازد، این قرارداد اگرچه جزء مصادیق مضاربه نیست، لیکن جزء مصادیق «تجارة عن عین» [= دادوستدهای] حرام هم نیست بلکه از مصادیق «تجارة عن عین» یعنی دادوستد با رضایت یکدیگر است و به همین دلیل، مشمول استثنای موجود در آیه مبارکه است: ﴿لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا

أَنْ تَكُونَ تِجَارَةً عَنِ تَرَاضٍ؛^۱ «اموال همدیگر را به ناروا مخورید، مگر آن که دادوستدی با تراضی یکدیگر از شما انجام گرفته باشد». با آنچه گفته آمد، مشکل وام دادن یا وام گرفتن ربوی در بانک‌ها - که در شریعت حرام است - حل می‌شود.

روشن است که این عملیات حلال، به هزینه زیادی نیاز ندارد و تنها باید به طور واقعی و حقیقی عنوان وام را به عنوان سرمایه‌گذاری و تجارت خاص در نظر بگیریم. یعنی فرد سپرده‌گذار باید به طور جدی هدفش سرمایه‌گذاری و بعضی در صورت امکان، در مالکیت او باشد.

این روش سودی را برای سوی دیگر، هر مسلمانی از نگاه شرعی مُلزم است که این عملیات حلال را انتخاب کند نه عملیات وام حرام [یعنی وام ربوی] را. بگذریم از این به [از نگاه بهره‌گرفتن نیز] اگر سود این دادوستدهای حلال، از سود بانکی حرام بیشتر نباشد، به طور قطع کمتر نخواهد بود.

از این جا، وضعیت بانک هم آنگاه درست می‌شود؛ هرگاه بانک به مشتریان خود پول پرداخت کند، چنانچه این پول به عنوان وام دادن همراه با سود باشد، حرام است و چنانچه به عنوان سرمایه‌گذاری و تجارت باشد، حلال است.

خلاصه سخن: تنها مشکل در دادوستدهای بانکی در سطح جهان از نگاه دین اسلام، مسئله وام دادن و وام گرفتن با بهره است و بررسی این مشکل و حل آن با شیوه‌ای که اکنون بیان کردیم، مشکلی در کارهای

بانک‌ها و نهادهای پولی وجود نخواهد داشت.

چکیده بحث به صورت پرسش و پاسخ

پاسخ آیت‌الله فیاض به یکی از مقلدانش را که کارمند بانک است، می‌توان به صورت زیر خلاصه کرد:

۱- استخدام شدن یا کار کردن در بانک‌هایی که هم دادوستدهای ربوی انجام می‌دهند و هم خدمات غیر ربوی ارائه می‌کنند، از نگاه شرعی شکال ندارد و حلال است.

۲- نیروهای شرکتی که به صورت قراردادی در بانک کار می‌کنند، از نگاه کم‌رسمی یا کارمندان رسمی بانک تفاوت ندارند، یعنی کار آنان نیز حلال است و حرمتی ندارد.

۳- آنچه در این عنوان «وام ربوی» یعنی وام با بهره را به عنوان «سرمایه‌گذاری» یا «تجارت» تبدیل کنند، مشکل شرعی دادوستدها در این نهادهای پولی برطرف می‌شود.
از میان شغل‌های موجود در بانک، تنها چهار شغل حرام است:

الف- مسئولیت پرداخت وام‌های ربوی.

ب- مسئولیت دریافت وام‌های ربوی.

ج- نوشتن یا ثبت قرارداد وام‌های ربوی.

د- گواه بودن بر وام دادن یا وام گرفتن ربوی؛ اما سایر شغل‌ها در بانک حلال است.